

№ 36 (533)
Верасень 2014 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

bfk.by

У нумары:

Юбілей: 100 гадоў старэйшаму сыну Якуба Коласа – Данілу Канстанцінавічу **стар. 2**

Рэгіён: таленты Іўеўшчыны – **стар. 3**

Адметнасць: выраз «бабіна лета» ў беларусаў і народаў свету – **стар. 7**

Н. Саўчанка прадстаўляе сямейны альбом Ф. Багушэвіча

Пра падзею глядзіце на стар. 2

На тым тыдні...

✓ 12 верасня ў Варшаве адкрылася перасоўная выстаўка «Смакі Беларусі», дзе прадстаўлены лепшыя традыцыйныя стравы, ад заціркі і дранікаў да вергуноў і збітня. Выстаўка арганізаваная Нацыянальным гістарычным музеем Рэспублікі Беларусь і Культурным цэнтрам Беларусі ў Рэспубліцы Польшча; спрычынілася да гэтага і кулінарная знаўца Алена Мікульчык.

✓ Дні праваслаўнай культуры «Хваліце імя Гасподне!» пачаліся ў Мінску 13 верасня і будуць доўжыцца да 26 кастрычніка. На гэты час запланаванае правядзенне канцэртаў, мастацкіх выставак, сустрэчаў з паэтамі і празаікамі. Ладзіць Дні праваслаўнай культуры Беларускі Экзархат БПЦ пры падтрымцы Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, Саюза пісьменнікаў Беларусі, галерэі «Мир православного творчества».

✓ 16 верасня ў Арт-цэнтры Марка Шагала ў Віцебску адкрылася выстаўка «Месціслаў Дабужынскі. Тэатральныя касцюмы і дэкарацыі» са збораў музея тэатра, музыкі і кіно Літвы. У экспазі-

Пад час адкрыцця выстаўкі працаў М. Дабужынскага

цыі прадстаўлена каля 140 працаў майстра, а ўся калекцыя, што захоўваецца ў музеі, налічвае іх больш за тысячу.

М. Дабужынскі стварыў сцэнаграфію для 38-і паставак Дзяржаўнага тэатра Літвы. Таксама ён працаваў з рэжысёрамі Ф. Камісаржэўскім, В. Мейерхольдам, К. Станіслаўскім і з трупай С. Дзягілева. Акрамя таго, М. Дабужынскі быў адным з першых настаўнікаў Марка Шагала.

Наведаць выстаўку можна па 12 кастрычніка.

✓ 17 верасня ў памяшканні Мемарыяльнага музея-майстэрні З.І. Азгура адкрылася

выстаўка «Як намалюваць слова. Сучасная беларуская

пад пагрозай знішчэння (пад аховай дзяржавы знаходзяцца толькі некаторыя з іх). Варта пашукаць і магчымасці вярнуць аўтэнтнасць пераробленым будынкам ці аднавіць разбураныя дамы, а таксама спрыяць ператварэнню некаторых з іх у музеі, галерэі, мастацкія майстэрні.

✓ 18 і 19 верасня Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа арганізаваў Міжнародны круглы стол «Музейны маркетынг. Асаблівасці пазіцыянавання музея ў сучасным грамадстве». Мэта мерапрыемства – пашырэнне геаграфіі супрацоўніцтва паміж літаратурнымі мемарыяльнымі музеямі, абмен досведам. Удзел у круглым stole ўзялі не толькі супрацоўнікі беларускіх музеяў, але і прадстаўнікі Музея-кватэры А. Блока (Санкт-Пецярбург),

Мемарыяльнага комплексу К. Данелайціса (Калінінград), Дома-музея сям'і Венцлавы і Дома-музея В. Мікалайціса-Пуцінаса (Вільня).

✓ 21 верасня, у Дзень работнікаў лесу, у Белавежскай пушчы адкрыўся Музей народнага побыту і старадаўніх тэхналогіяў на месцы былога хутара ва ўрочышчы Перароў. Там прадстаўлены ўнікальныя рэчы з хатняга ўжытку пушчанцаў, а таксама мужчынскія і жаночыя рамёствы ў тым выглядзе, якімі яны былі ў мясцовых жыхароў два стагоддзі таму. Плануецца, што ў музеі будуць ладзіцца майстар-класы па ткацтве, бандарстве, лозапляценні, адліўцы свечак.

Музей народнага побыту і старадаўніх тэхналогіяў

Наш календар

Данілу Канстанцінавічу Міцкевічу – 100 гадоў

(30 верасня 1914 г. – 7 ліпеня 1996 г.)

3 аўтабіяграфіі

Я нарадзіўся 30 верасня 1914 г. у г. Пінску. Бацькі мае былі настаўнікамі. Час быў трывожны, пачалася I сусветная вайна. Жылі мы ў доме Балевічаў па вул. Водаправоднай (дом захаваўся). Бацьку на кароткі час прызвалі на вайсковую службу, але хутка адпусцілі як настаўніка, і мы пераехалі ў 1915 г. у г. Старыкава Маскоўскай губерні. У 1916 г. пераехалі ў г. Перм, дзе 1 мая 1917 г. нарадзіўся мой брат Юрка. Летам 1917 г. Якуба Коласа накіравалі на Румынскі фронт. У цяжкім разам з бацькам паехалі і мы: Марыя Дзмітрыеўна, Марыя Цімафееўна, Аляксандр Дзмітрыевіч, я і Юрка. Мы сышлі з цяжкім ў г. Абаян Курскай губерні, а бацька паехаў далей, на фронт. Потым пераехалі ў в. Якаўлеўка (пад Абаянню), там працавалі бацькі настаўнікамі. Там засталася наша сям'я Кастрычніцкага рэвалюцыя. Потым пачалася грамадзянская вайна.

Памятаю ў г. Абаян эпізод, калі дзянікінцы наступалі на горад, мне хацелася гуляць у двары, але мяне не пускілі з хаты. Да пяці гадоў навучыўся чытаць па-руску, нават чытаў дарослыя кніжкі.

У 1921 г. выехалі ў Менск, жылі спачатку на сядзібе пана Русецкага (1921 – 1927 гг.). У 1923 г. я паступіў адразу ў 3-і клас Менскай школы-сямігодкі пры педфаку БДУ, якая месцілася побач з піўным заводом (цяпер вул. М. Багдановіча). У 1928 – 1929 гг. вучыўся на курсах нямецкай і англійскай мовы. У 1929 г. паступіў у 8-ы клас Менскай чыгуначнай школы імя Чарвякова. Неўзабаве гэта школа-дзевяцігодка была перароблена ў хімпрафшколу, што мяне вельмі ўзрадавала, таму што я любіў хімію. Пасля сканчэння школы працаваў лабарантам у Менскім хіміка-тэхналагічным тэхнікуме. У красавіку 1932 г. паступіў на хімфак БДУ у Менску. Пасля сканчэння хімфака адначасова ў 1936 г. быў залічаны ў аспірантуру хімфака БДУ і ў штат супрацоўнікаў хімфака. Спачатку працаваў асістэнтам, пасля старшым выкладчыкам, чытаў курс лекцый па тэхнічнай хіміі і вёў заняткі па колькаснаму аналізу. Пасля пачатку Вялікай Айчыннай вайны эвакуіраваўся ў Клязь-

му пад Маскву, а пасля – у Ташкент. У 1941 – 1942 гг. працаваў у Сярэднеазіяцкім універсітэце, а з пачатку 1942 г. – у хімічнай групе АН БССР. У жніўні 1943 г. быў выкліканы ў Маскву, дзе працаваў тры месяцы дэканам хімфака адноўленага БДУ на станцыі Сходня (пад Масквой). Потым – старшым навуковым супрацоўнікам Інстытута хіміі АН БССР, затым вучоным сакратаром, з 1950 г. – загадчыкам лабараторыі.

У красавіку 1957 г. быў прызначаны дырэктарам Літаратурнага музея Якуба Коласа, з 1980 г. – на пенсіі і адначасова працюе старшым навуковым супрацоўнікам музея.

Жанаты двойчы. Жонка – Міцкевіч Аляўціна Цімафееўна, працавала геолагам, зараз на пенсіі. Дзеці – сын і дачка ад першага шлюбу: Андрэй Данілавіч і Алена Данілаўна; дачка ад другога шлюбу – Вера Данілаўна. Маю трох унукаў: Іну, Валянціну, Юрыя.

Узнагароджаны медалём «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 годов» (1945), медалём Францыска Скарыны (1995). Заслужаны дзеяч культуры БССР (1970).

*Д.К. Міцкевіч
Чэрвень 1996 г.*

Рэліквія Багушэвічаў

У Дзень бібліятэк, які адзначаецца ў Беларусі 15 верасня, па ўсёй краіне адбываліся сустрэчы з пісьменнікамі, праводзіліся выстаўкі і літаратурныя гасцёўні. Такая імпрэза адбылася і ў адной з самых папулярных бібліятэк сталіцы – бібліятэцы імя Ф. Багушэвіча. Тут чытачам і яе гасцям быў прадстаўлены арыгінал унікальнага сямейнага фотаальбома Францішка Багушэвіча і прэзентаваная яго фотакопія, з якой усе ахвочыя маглі пазнаёміцца больш падрабязна.

Гвяточную імпрэзу супрацоўнікі бібліятэкі падрыхтавалі разам з Нацыянальным гістарычным музеем Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўным музеем гісторыі беларускай літаратуры і Дзяржаўнай установай «Цэнтралізаваная сістэма дзяржаўных публічных бібліятэк г. Мінска». Бо выстаўляць рэліквію – справа надзвычай складаная і патрабуе выканання пэўных правілаў. Напрыклад, арыгінал альбома ў бібліятэцы выстаўляўся пад шклом і ў такім месцы, дзе можна было пазбегнуць уздзеяння сонечных промняў. А дакладную фотакопію альбома можна было гартаць толькі ў спецыяльных пальчатках...

Прэзентацыя альбома пачалася дэманстрацыяй відэафільма «Францішак Багушэвіч» вытворчасці «Белвідэацэнтра». Першае слова было прадстаўленае дырэктару бібліятэкі Н. Стрыгельскай. Яна адзначыла Багушэвіча як аднаго з пачынальнікаў сучаснай беларускай літаратуры, яго ролю ў разгортванні нацыянальна-вызваленчай барацьбы нашага народа і фармаванні беларускай нацыі. Загадчык аддзела Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь Н. Саўчанка распавяла пра гісторыю знаходкі альбома і працэс стварэння яго копіі, пра тое, што яго старонкі ўтрымліваюць сямейную хроніку Багушэвічаў ад 1860 да 1929 года. Але ў гэтым альбоме ёсць і іншыя цікавыя здымкі. Напрыклад, дзяцей вядомага графа Чапскага. Граф падараваў і ўласнаручна падпісаў здымак дачцэ Ф. Багушэвіча Канстанцыі, якая служыла гувернанткай у яго сям'і. Таксама было цікава даведацца пра надпіс самога Багушэвіча на шырока вядомым, класічным яго фотопартрэце, якую адрасаваў зноў жа Канстанцыі: «Вучыся і будзь добра!»

Гвяточны настрой падтрымалі ўдзельнікі этнагурта «Рада» пад кіраўніцтвам Ірэны Катвіцкай. Юныя спевакі выканалі некалькі народных песень: «Чырвонавішня», «Вол бушуе» ды іншыя спевы. Непасрэднасць і захопленасць юных спевакоў выклікалі шчырыя апладысменты прысутных і іх удзячнасць за беражлівае стаўленне да народнай песеннай творчасці.

Пад гучныя воплескі і воклічы падтрымкі чытаў свае вершы, прысвечаныя роднай мове, паэт і публіцыст Яўген Гучок:

*...на гэтай мове ўркі не гавораць,
На гэтай мове «Мурку» не пляюць,
На ёй баевікоў не падбуртваюць,
Каманду тэрарыстам не даюць...*

Пасля завяршэння прэзентацыі кожны змог пазнаёміцца з сямейнай рэліквіяй Багушэвічаў і пагартаць фотаальбом, якому ўжо больш за 150 гадоў!

*Анатоль МЯЛЬГУЙ
(фота аўтара на стар. 7)*

Беларускі АРТ-Алфавіт: ад Руны да Літары

Напачатку верасня ў Віцебскім мастацкім музеі адбылася прэзентацыя другой выстаўкі мастацкага праекта «Беларускі АРТ-Алфавіт: ад Руны да Літары», які ўключыў у сябе творы мастакоў, аб'яднаных тэмай алфавіта.

Сёлетні праект прапанаваў мастакам у якасці аб'ектаў для разважання і творчых пошукаў не толькі літару, але і рунічную сімволіку. Калі мінулым разам (верасень 2012 года) гутарка ішла найперш аб алфавіце, ініцыялах і азбуцы-саматканцы, то цяпер яна закранае тэмы сакральныя, узнялася да вытокаў.

Рунічная сімволіка шчыльна звязаная ў нашых уяўленнях з таямнічымі абрадамі, магіяй і паданнямі. За лаканічным і простым выглядам руны хаваецца складаная сістэма вобразаў і ўяўленняў продкаў, іх зварот да сусвету. Памяць аб гэтым захавалася ў казках і старых летапісах. А літара – ужо ў сучасным свеце – выходзіць па-за рамкі слова і становіцца самастойнай адзінкай, аб'ектам дызайнерскіх пошукаў, ператвараецца ў знак і ўсё часцей губляе свой карэнны азбучны сэнс, той, які мы калісьці вучылі ў дзяцінстве, набывае іншае гучанне.

На выстаўцы можна ўбачыць розны мастацкі падыход да вызначанай тэмы. Тут сучасная каліграфія ў выкананні мінскага мастака-каліграфа Генадзя Мацура і полацкай мастачкі Марыны Круглікавай знаходзіцца побач з творамі класіка шрыфту віцьбіча Рыгора Клікушына і творчымі практыкаваннямі па шрыфтах студэнтаў Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта; містычныя размовы з нябёсамі, што вядуцца ў творах Генадзя Драздова,

перагукаюцца з «Гутаркамі Афонскіх старцаў» Леаніда Мядзведскага, а «Карыда» Аляксандра Шапо акунае нас у глыбіню антычнай міфалогіі. «Рунастан» Аляксея Марачкіна фактычна дае глядачу магчымасць паразважаць аб сучаснай прасторы, якая поўніцца

свой падыход да першай дзіцячай кніжкі, а віцьбіч Алег Кастарыз прапануе паразважаць над зместам і формай сучаснай кнігі. І, зразумела, прысутнічае тут элемент гульні – як неад'емная частка нашага жыцця, як рэч больш глыбінная, чым падаецца на

Фота Ігара МАЦВЕЕВА

старажытнай сімволікай, а ў габеленах Святланы Баранкоўскай кожны знойдзе для сябе адпаведны знак. Тэмай знакаў захапляецца і Віктар Шылко, які стварае свае творы на мяжы рэальнасці і падсвядомасці, ягоныя творы «Знак», «Абуджэнне стральца» і іншыя – яркае пацвярджэнне таго, што некаторыя знакі маюць архетыпічную сутнасць. Творчасць Валерыя Шчаснага таксама цесна сплечаная з сімволікай, але перш – хрысціянскай; аўтар захоплены ідэяй знака, які зможа аб'яднаць як розныя канфесіі, так і розных людзей, ён стварае на сваіх палотнах цэлы сусвет, прысвечаны такім асобам, як Рыгор Барадулін і Аляксандр Дасужаў.

Ёсць у экспазіцыі і старонкі своеасаблівай азбукі – у сваёй інсталяцыі мінскі мастак Уладзімір Макароў прапануе

першы погляд, – трыпціх аршанскага мастака Анатоля Жураўлёва «Мадэль гульні» – як зачытаная старонка Эклезіяста, як спасылка да Гесэ, як гульні ў «крыжыкі-нулікі» з самім сабой... 28 мастакоў аб'яднаў праект, блізу 60 твораў сабраны ў залі мастацкага музея, і кожная праца – скарбніца душы і думкі, у якой глядач здольны знайсці сваё.

Гэты праект прапануе зварот да тых сівых часоў, калі нараджалася літара, зменлівая і прыцягальная, якая ўзяла ад руны яе глыбінны сэнс і стварыла ўласны адметны сусвет, святло якога ззяе скрозь стагоддзі. Бо запаведвалі продкі сваім нашчадкам у першым радку старажытнай азбукі: «Аз-Богі-Веди-Глаголь-Добро» – «Человек Бога Ведающий, Глаголет Добро».

*Кацярына МЯСНИКОВА,
куратар выстаўкі*

Таленты Іўеўшчыны пад адной вокладкай

Свой статус Ліпнішкаўская бібліятэка – краязнаўчы цэнтр, што на Іўеўшчыне, набыла яшчэ ў 2007 годзе. За гэты час было зроблена нямала, каб пацвердзіць яго і на сёньня годна.

Бібліятэка далучае чытачоў да спадчыны Іўеўшчыны, вывучае і захоўвае мясцовыя традыцыі і звычай, фарміруе цікавасць да гісторыі і культуры. Ва ўстанове працуе аматарскае аб'яднанне «Карані», складзены летапіс вёскі Ліпнішкі, аднаўляюцца мясцовыя звычай і абрады, збіраецца матэрыял аб мясцовай гаспадарцы і яе руплівых працаўніках.

Каб пазнаёміць людзей з творчасцю землякоў, у бібліятэцы па ініцыятыве яе загадчыцы Тэрэсы Захарэвіч сумесна з работнікамі мясцовых Дома культуры і сярэдняй школы – дзіцячага садка была зладжаная прэзентацыя зборніка «Іўеўшчына літаратурная».

Зборнік быў падрыхтаваны

Тэрэса Захарэвіч з новымі выданнямі

па выніках шматгадовай працы супрацоўнікаў аддзела бібліятэчнага маркетынгу Іўеўскай ЦРБ і выдадзены лясць паліграфічным прадпрыемствам «Гродзенская друкарня» пры фінансавай падтрымцы Іўеўскага райвыканкама. Укладальнікамі выдання сталі супрацоўнікі аддзела

бібліятэчнага маркетынгу ЦРБ Лілія Бутурля, Галіна Завадская і аўтар гэтых радкоў.

«Іўеўшчына літаратурная» – гэта зборнік паэзіі, прозы і жывапісу. Сабраныя разам творы яскрава сведчаць аб тым, што мы аднолькава ганарымся і прафесійным

пісьменнікам, сябрам Саюза пісьменнікаў Беларусі і Саюза пісьменнікаў Расіі, палітычным і грамадскім дзеячам Іванам Карэндам, і самабытнымі мастакамі і майстрамі слова.

Выданне стала сведчаннем таго, што мы не можам абыхавацца ўспрымаць рэчаіснасць і жыць як набяжыць. Варта паглядзець навокал – і захацацца напісаць пра Іўе, пра яго людзей, пра цэрквы і касцёлы, пра мячэць, якая так надзейна адчувае сябе ў хрысціянскай краіне.

У кнізе змешчаныя творы дваццаці пяці нашых землякоў, якія жывуць ці жылі на Іўеўшчыне, а тры з іх – Генадзь Магільніцкі, Іосіф Мясян і Яніна Халыва – гэта жыхары Ліпнішак.

Таксама сярод аўтараў – Іван Карэнда; Яўген Карпуць, пераможца літаратурнага конкурсу «130 прысвячэнняў Песняру»; Тэрэза Барташ, рэдактар раённай газеты «Іўеўскі край»; Канстанцін Сіневіч, былы рэдактар раённай газеты, і Антон Піліпчык, былы намеснік рэдактара «Іўеўскага краю»; карэспандэнты «раёнкі» Аляксандр Шлык і Васіль Гарбач; Вера Гулідава, лаўрэат прэміі Гродзенскага аблвыканкама імя А. Дубко; празаік Міхаіл Грыбаў; краязнаўцы Алег Ігліцкі, Юрый Камягін, Алена Смалянчанка; Алена Бондар;

Генадзь Мірончык; Алена Карпыза; Анфіса Дубянецкая; Анатоль Гарачоў; Леанід Трафімчык; Марыя Бакуновіч; Галіна Нічыпаровіч; Валянціна Чвалава-Салановіч; Еўдакія Журавель. Так што Іўеўшчыне шанцуе на таленавітых людзей.

У кнізе змешчаныя і карціны нашых землякоў Івана Струкава, Івана Васюкевіча і сябра Беларускага саюза мастакоў Генадзя Козела, фотапрацы Станіслава Зянкевіча і Святланы Мірончык.

Каб зразумець паэта, празаіка, журналіста, мастака, трэба ведаць тую зямлю, дзе ён нарадзіўся і ўзгадаваўся. Менавіта родныя мясціны і іх непаўторная прыгажосць жываць сапраўднага творцу, надаюць яго вершам і радкам, творам пэндзля і алоўка незвычайнае характасто.

Калі пагартаць зборнік, то адчуваецца цеплыня сэрцаў тых, хто пісаў вершы і ствараў карціны, можна ўбачыць, што яны закаханыя ў людзей, у мінулае, у дзень сённяшня і тую будучыню, што мы ствараем разам. Перагарнуць апошнюю старонку кнігі не атрымліваецца, бо кожны дзень – гэта чарговы радок у гісторыю Іўеўшчыны.

Ірына ЖЫШКО,
бібліятэкар аддзела бібліятэчнага маркетынгу Іўеўскай ЦБ

Забыты партрэт Пелагеі Сапегі

Вытанчанасць аблічча, далікатныя манеры, пяшчота ва ўсмешцы – усё гэта бачыш, калі глядзіш на партрэт Пелагеі Сапегі (у дзявоцтве Патоцкай) пэндзля Элізабет Віжэ-Лебрэн, што знаходзіцца ў Каралеўскім замку ў Варшаве. Першапачаткова партрэт належыў Патоцкім, якім дастаўся ад самой Пелагеі, пасля перайшоў у спадчыну Ланцкронскіх і цудам збырогся ў ваенных ліхалеццях XX стагоддзя. У 1994 годзе апошняя з роду, прафесар Караліна Ланцкронская, падаравала партрэт Каралеўскаму замку.

Яшчэ некалькі гадоў таму гэты твор можна было выпадкова пабачыць ся-

род мноства разнастайных карцінаў у паўночным нападцёмным калідоры Каралеўскага замка, але сярод іншых ён вылучаўся сваёй манерай, нібы патрабаваў больш пачэснага месца. Калі адкрылася новая экспазіцыя Галерэі Ланцкронскіх, карціна заняла належнае ёй месца сярод выбітных твораў еўрапейскага мастацтва, у тым ліку дзвюх карцінаў Рэмбрандта.

Гэты партрэт, помнік французскага жаночага жывапісу, мае непасрэднае дачыненне да Беларусі. Ён вядомы як «Дзярэчынская Тэрпсіхора» і паходзіць з Дзярэчынскай галерэі Сапегі. Аўтар партрэта, французжанка Э. Віжэ-Лебрэн, – адна з нешматлікіх жанчынаў-мастачак, якія працавалі на мяжы XVIII – XIX стагоддзяў, ствараючы патрэты еўрапейскіх арыстакратаў, і дасягнулі вялікага поспеху на ніве мастацтва. Выява жанчыны ў вобразе антычнай музы з'яўляецца ў партрэце Анні Піт, які мастач-

Партрэт Пелагеі Сапегі

быя праблемы заўсёды бадзёрай.

Вярнулася маладая княгіня пасля трэцяга падзелу Рэчы Паспалітай ужо ў іншую дзяржаву разам з новым партрэтам. Дзякуючы адмове Францішка ад далейшай барацьбы з расійскай уладай, вялізныя ўладанні Сапегі засталіся за маладой сям'ёй, якая магла ўладкоўваць сваё жыццё. Аднак праз трыццаць з лішнім гадоў сын Францішка і Пелагеі не стане мірыцца з царскай уладай, і шматсотгадовае багацце сям'і будзе канфіскаванае. А пакуль што княгіня жыла ў шыкоўным, толькі што адбудаваным палацы ў Дзярэчыне, дзе новы партрэт заняў належнае яму месца. Нягледзячы на пастаянную адсутнасць мужа, які шмат падарожнічаў, свецкае жыццё княгіні было насычаным. Нават Францішак прызнаваўся, што ў Парыжы добра, але нядоўга, а ў Дзярэчыне заўсёды жонка заахочвае да забаваў, танцаў і вяселля.

Паводле ўспамінаў Леана Патоцкага, сваяка П. Сапегі, гэты яе партрэт у дзярэчынскім палацы нават пасля разводу з Францішкам звяртаў на сябе ўвагу арыгінальнай задумою і дасканалым выкананнем. Існуе, аднак, меркаванне, што партрэт быў не адзіным, бо вядомы яго варыянт.

Ужо болей як паўстагоддзя не існуе дзярэчынскі палац, парк высечаны, а вось танец «Дзярэчынскай Тэрпсіхоры» і зараз радуе нас цеплынёй свайго вобраза. Калі будзеце ў Варшаве, абавязкова завітайце ў Каралеўскі замак і паглядзіце на гэты твор, адарвіцеся ад штодзённай мітусні і адчуйце подых цяжарнага шчаслівага жыцця, што дорыць гэты чароўны партрэт.

Зміцер САБЕЛЬЎ,
архітэктар-рэстаўратар

«Караліна Ліхтэнштэйн»

«Жулі Лебрэн»

Перамажы пад Оршай

З нагоды 500-годдзя перамогі рыцараў Вялікага Княства Літоўскага над войскам Маскоўскага княства ў мінскай кнігарні «Логвінаў» 8 верасня была прэзентаваная настольная гульня «1514». Гэта ўжо трэцяя беларускамоўная гульня, раней свет пабачылі «настолкі» «Таксама» і «Разам».

Стваральнікі гістарычнай забаўкі – дызайнеры з арт-студыі «Pras» Мікалай Тамашэвіч і Аляксей Кульбіцкі. Паводле словаў Аляксея, галоўная мэта «настолкі» – пазнаёміць людзей з бітвай пад Оршай, дапамагчы падвучыць гісторыю і мову.

Праца над першай эпічнай настольнай гульні працягвалася год. Сродкі на выданне тысячы асобнікаў выдзелілі з ахвяраванняў, што сабралі талкай на будынак для «Арт-Сядзібы».

Дызайн гульні зроблены ў адпаведнасці з гістарычнымі дакументамі. Створаныя скульптарам фігуркі пехацінцаў, артылерыстаў, кавалерыстаў падобныя да рыцараў таго часу – так, узорам для ўбору ратніка ВКЛ стала вайсковае ўзбраенне Мікалая Радзівіла Сіроткі. На картках скарыстаныя тагачасныя вайсковыя чарцяжы, карта гульні перадае рэальнае геаграфічнае месцазнаходжанне ракі Крапіў-

ны, Аршанскага замка, паселішчаў і вайсковых лагераў. Таксама ў гульні выкарыстоўваюцца ўяўленні пра забавоны XV – XVI стагоддзяў. Кансультантам стаў прафесар Юрась Бохан.

«Настолка» складаецца з гульнівага поля, шасці фігурак пяхоты, артылерыі і кавалерыі, шасцідзесяці дапаможных карткаў з ваеннымі задачамі, кубіка для вызначэння руху ды правілаў гульні ў двух варыянтах: спрощанага, дзе трэба толькі кідаць кубік і выконваць дзеянні па картках, і больш складанага. Гуляць могуць 2, 4 або 6 чалавек. Пад час гульні можна рабіць маневры, хадзіць, выклікаць суперніка на бой, прымаць бой. Галоўная мэта – дайсці да лагера праціўніка.

Фота Наталі КУПРЭВІЧ

Пад час прэзентацыі гульні

Набыць «настолку» можна ў кнігарні «Логвінаў» (за 290 тыс. рублёў) і ў дзвюх інтэрнет-крамах (за 250 тыс. рублёў).

Наш кар.

«Сцягі Оршы» залуналі ў Мінску

Прэзентацыя кнігі Анатоля Грыцкевіча «Сцягі Оршы», што пачынае серыю «Слаўтыя бітвы», адбылася 8 верасня ў мінскай кнігарні «Кніжны салон». Першы раз выданне было прадстаўленае грамадскасці 8 верасня, пад час адкрыцця новага сезона курсаў «Мова нанова», дзе сабралася больш за сотню чалавек. Гэтым жа разам прайшла камерная імпрэза, дзе абмяркоўваліся не толькі пытанні гісторыі, але кнігавывадавецкай дзейнасці.

Пра кнігу «Сцягі Оршы», а таксама пра палітычнае становішча Вялікага Княства Літоўскага ў XVI ст. і міжнароднае значэнне Аршанскай бітвы распавёў прысутным галоўны рэдактар серыі Уладзімір Арлоў. Ён узгадаў словы гісторыка Юрася Бохана, які лічыць, што калі б не было бітвы пад Оршай, не было б і Вялікага Княства Літоўскага ў тым выглядзе, як мы яго ведаем. А паколькі ў гэты час адбывалася фармаванне беларускай народнасці, то, магчыма, і беларусаў у сучасным разуменні гэтага слова не існавала б і, верагодна, не існавала б Беларусі. Да таго ж, менавіта ў 1514 г. ВКЛ атрымала тэрыторыі, што цяпер знаходзяцца ў складзе нашай краіны.

У. Арлоў звярнуў увагу на тое, што Вялікае Княства Літоўскае было фарпостам еўрапейскай цывілізацыі, а за ім пачынаўся іншы – еўразійскі – свет са сваімі каштоўнасцямі.

Аляксей Вараксін

– Хаця Маскоўскае княства і вызвалілася ад Залатой Арды напрыканцы XV ст., гэтак вызваленне было чыста знешнім, бо ў спадчыну Маскоўія атрымала жорсткае адзінаўладдзе, падначаленасць самых слаўных родаў цару і ідэю панавання над усім светам – а калі не над усім, то прынамсі, над тымі абшарамі, куды можа дацягнуцца рука і меч, куды можа даскакаць маскоўскі конь, – падкрэсліў У. Арлоў. – Тады ж, у канцы XV ст., Маскоўскае княства абвясціла аб сваіх прэтэнзіях на старажытнабеларускія і старажытнаўкраінскія землі, якія называлі не іначай, як «исконь рускими». У 1512 г. пачалася новая вайна, развязаная Васілём III, які часта паўтараў: «Пакуль конь мой хадзіць будзе і меч секчы бу-

дзе, не дам спакою ліцвінам». Кампаніі гэтай вайны былі для Вялікага Княства Літоўскага няўдалымі, маскоўскае войска захапіла Смаленск і пайшло на Оршу і Друцк, а потым павінна было ісці на Вільню. Але Аршанская бітва спыніла захопнікаў.

Варта сказаць таксама, што ілюстрацыямі да кнігі стала карціна невядомага мастака «Бітва пад Оршай», напісаная неўзабаве пасля самой падзеі, а Зміцер Герасімовіч здзейсніў мастацкае афармленне выдання.

Плануецца, што наступнай у серыі «Слаўтыя бітвы» стане кніга гісторыка Андрэя Янушкевіча, прысвечаная перамозе пад Улай.

Таксама пад час імпрэзы ўвазе прысутных была прадстаўленая кніга гісторыка Міхаіла Марціновіча «Великое Княжество Литовское, Русское и Жемайтское. От предпосылок к созданию до Люблинского унии 1569 года», што працягнула серыю «Такая гісторыя».

Ніна КАЗЛЕНА
Фота аўтара

М. Марціновіч,
З. Герасімовіч,
У. Арлоў
на прэзентацыі кнігі

У тым, што аўтар кнігі пра векапомную бітву – прафесар А. Грыцкевіч, ёсць пэўная сімвалічнасць. Вось што адзначае ў прадмове да яе рэдактар выдання У. Арлоў: «У гэтай кнізе падзеі 500-гадовай даўніны ўзнаўляе выдатны аичинны гісторык Анатоль Грыцкевіч, далёкі прадак якога баярын Юхно Грыцкевіч, як сведчаць дакументы Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага, «варнуўся з Аршанскай бітвы пераможцам»».

Уласна, чытачам «Краязнаўчай газеты» знаёмы гістарычны нарыс навукоўца. Фактычна – змест новай кнігі перагукваецца з тым, што друкавалася ў нашым выданні цягам папярэдніх трох нумароў. Толькі перапрацаваны, бо кніга цалкам прысвечаная падзеям, што папярэднічалі бітве, ходу самой бітвы і розгалася пасля яе. Адметнасць жа ў тым, што кніга багата ілюстраваная. Пад адной вокладкай сабраны розныя факты пра міждзяржаўныя стасункі канца XV – пач. XVI стст. на тэрыторыі ад Варшавы да Масквы, ад Пскова да Кіева, а таксама гравюры, карціны і малюнкi таго часу, што маюць адносіны да таго няпростага перыяду ў гісторыі нашай дзяржавы. Такім чынам, атрымалася не толькі своеасаблівае энцыклапедыя, але і мастацкі альбом, прысвечаны адметнай падзеі ў гісторыі нашай краіны. З улікам таго, што кніга, якую выпускае выдавец А. Вараксін, якасна здрукаваная на выдатнай паперы, то можна казаць пра падзею і ў кнігавыданні Беларусі. Застаецца толькі шукаць яе ў кнігарнях ды распаўсюднікаў.

Уладзімір ПІРОГ

У другую суботу верасня ў Мінску адзначалі свята, якое аб'яднала жыхароў сталіцы, – Дзень горада. І хаця дата была не круглая, але такі паважны ўзрост, як 947 гадоў, таксама варты ўвагі. Ёй сталіца не была абдзелена – тымі днямі ў Мінску адбыўся шэраг імпрэзаў, адной з якіх стаў ужо традыцыйны гістарычны фестываль «Мінск старажытны».

На скрыжаванні праспектаў Машэрава і Пераможцаў у адзін дзень сышліся розныя

Свята на тысячу гадоў

стагоддзі. На адкрытай пляцоўцы адбываліся і змаганні лучнікаў ды арбалетчыкаў, і рыцарскія турніры, дзе былі не толькі беларусы, але і госці з Украіны – удзельнікі адэскага рыцарскага клуба. Пераканацца ў тым, наколькі прыцягальная сярэднявечная гісторыя, можна было лёгка – часам удзельнікі турніра настолькі захапляліся двубоем, што нават выходзілі за межы агароджанага рысталішча ды забывалі-

ся на тое, што гледачы, у ад-розненне ад іх, не абароненыя шчытамі, кальчугамі ды латамі.

Цікавымі і крыху іррэальнымі выглядалі сцэны бітваў вайны 1812 года, калі пяхота рускай арміі адбівала атаку французскай кавалерыі. Пад час інсцэніроўкі дзеянняў Першай сусветнай вайны гледачы ўбачылі, як ад нямецкай арміі абаранялі вёску, а з гісторыі Другой сусветнай быў выбра-ны эпизод вызваленне Мінска ў

1944 годзе. Пасля гэтага прысутныя пабачылі штурм замка – які, вядома ж, не паддаўся захопнікам і выстаў, а ўвечары фестываль завяршыўся відовішчным святам агню.

*Ніна КАЗЛЕНЯ
Фота аўтара*

Рыцары ляжачага не б'юць

Абарончы «вожык» узору 1812 г.

Немцы вёску не возьмуць

Менскі замак выстаіць

Іспанскае падарожжа Ювеналія Харкевіча

(Заканчэнне. Пачатак у № 35)

Паводле назіранняў Ю. Харкевіча, не толькі манахі, але і мясцовае насельніцтва ўважліва ставілася да патрэбаў замежнікаў. Згодна з запісамі, у адзін з дзён свайго знаходжання ў Валенсіі, ён вырашыў наведаць кляштар абсервантаў у імя святога Дыдака, размешчаны непадалёк горада. Каб спраўдзіць гэты намер, Ю. Харкевіч разам з айцом кустошам Марселя пешшу выправіўся ў дарогу, на якой яны сустрэлі іспанцаў, што вялі аслоў. Тубыльцы прапанавалі святарам далей ехаць вярхом, але тыя ветліва адмовіліся.

Не засталася па-за ўвагай Ю. Харкевіча і набожнасць мясцовых жыхароў. Акрамя таго, святар адзначыў факт спрыяльнага стаўлення да капітула з боку іспанскага манарха, які не толькі загадаў свайму намесніку зрабіць усё магчымае для аховы ўдзельнікаў, але і выдзеліў значныя сродкі для яго правядзення, дапоўніўшы ўнёсак інфанта. Цешыла літоўскага бернардзінца і тое, што ўладар назваў

святога Францыска – апекуна ордэна – сваім айцом, бо іспанскія манархі (іх яшчэ называлі каталіцкімі каралямі) пазіцыянавалі сябе абаронцамі святой веры.

Вялікую цікавасць у «Дыярышы...» выклікаюць як назіранні адносна знешняга выгляду іспанцаў, што, на думку аўтара, падобныя да вялікалітоўскіх жыдоў, так і апісанне адметнага стылю іх нацыянальных строяў, у прыватнасці, мужчынскага і жаночага ўбранняў. Пад уражаннем ад значнай колькасці памятных крыжоў, пастаўленых у знак ушанавання аб загінулых, Ю. Харкевіч зрабіў выснову пра злосны характар іспанцаў, якія на той час практыкавалі вырашэнне канфліктных сітуацыяў з дапамогай нажа. Падаецца, што такі тып паводзінаў мясцовага насельніцтва, абумоўлены ў пэўнай ступені яго характарам, святар лічыў непрымальным і заганным. Магчыма, тут з пэўнай ступенню ўмоўнасці можна казаць пра водгулле «чорнай легенды», якая сфармавалася ў дачыненні да Іспаніі з боку ўплы-вовых еўрапейскіх краінаў. Па сутнасці, легенда складалася са стэрэатыпаў ва ўспрыманні гэтай дзяржавы і яе жыхароў. У прыватнасці, адмоўную рэакцыю выклікалі ганарлівасць, хцівасць, бруральнасць іспанцаў, а таксама безгаспадарлівасць, дамінаванне духавенства ў жыцці краіны і жорсткае каланіяльнае палітыка.

Пад час падарожжа па Іспаніі Ю. Харкевіч наведаў як шматлікія

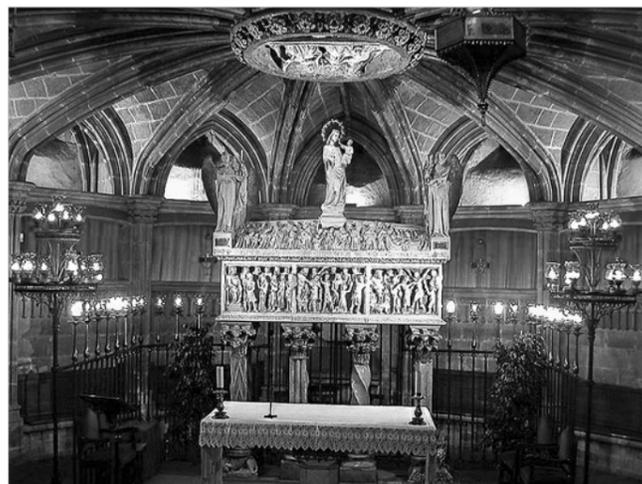
мястэчкі, названыя ў «Дыярышы...», так і некаторыя гарады – Барселону, Тарагону, Мурв'едра (у тэксце названы Марв'ерда), Валенсію. З апісанняў, прадстаўленых на старонках рукапісу, вынікае, што аўтар лічыў неабходным не толькі аглядзець іх, пазнаёміцца з архітэктурай, але і адчуць пануючую атмасферу, дазнацца пра асноўныя крыніцы гарадскога развіцця.

Далучаны да рэлігійнай культуры, Ю. Харкевіч найперш цікавіўся адметным стылем сакральных збудаванняў. Знаходзячы пад час падарожжа прытулак у сваіх братаў па веры, ён меў магчымасць пазнаёміцца з архітэктурай кляштарнаў, што належалі ордэну, а таксама касцёлаў, у якія яму давялося патрапіць. Калі быў у Барселоне, святар памаліўся ў келлі, ператворанай на той момант у капліцу, дзе жыў святы Францыск. Да таго ж ён змог убачыць саркафаг святой Еўлаліі – дзева, якая прыняла пакутніцкую смерць у перыяд уладарання рымскага імператара Дыяклетыяна. У Валенсіі наведаў касцёлы і кляштары, асвечаныя прысутнасцю святых Вінцэнта Ферэра, Людовіка Бертрана, Мікалая Фактара, айцоў Дамініка і Францыска.

У тэксце прыводзяцца рэдкія фрагменты апісання сустрэчаў і мясцінаў, у той ці іншай ступені звязаных з жыхарамі Рэчы Паспалітай. У прыватнасці, спыніўшыся ў кляштары абсервантаў у Кастальёне, аўтар твора напаткаў там лектара айца Карла, які

ведаў віленскага бернардзінца Антонія Бурніцкага, бо разам з ім на працягу пэўнага часу знаходзіўся ў Іерусаліме, і ў якасці падарунка перадаў яму праз Ю. Харкевіча іспанскую хустачку. Таксама ў дыярышы згадваецца, што ў кляштары каля гэтага гарадка 12 гадоў таму па дарозе на капітул у Мурсію пайшоў з жыцця варшаўскі кустош.

Адчувальны да зямной прыгажосці, Ю. Харкевіч стварыў запамінальныя карціны іспанскіх краявідаў. Вялікае эмацыйнае ўзрушэнне ў вандроўніка выклікалі ўбачаныя ў Іспаніі экзатычныя цыт-

Крыпта Св. Еўлаліі ў Катэдрэ ў Барселоне

русавыя, якія, на яго думку, можна лічыць увасабленнем раю на зямлі. У рукапісе рэпрэзентаваны фрагмент з даволі цікавым апісаннем марскоў фаўны.

Такім чынам, ажыццёўленае падарожжа дазволіла Ю. Харкевічу не толькі стварыць запамінальны вобраз гэтай паўднёваеўрапейскай краіны, адлюстраваць характар яе жыхароў, паказаць непаўторнасць іх культуры і традыцыяў, але і раскрыць адметнасць свайго светаўспрымання.

*Алена
ВАЛЬЧУК*

Валенсіянцы, XVIII ст.

(Працяг.
Пачатак у № 35)

Вопратка месціча

Як выглядаў жыхар Верхняга замка на пачатку XIV ст.? У некаторай ступені меркаваць пра гэта можна на падставе знаходак, выяўленых пад час раскопак.

Так, на мяжы Верхняга і Ніжняга замкаў былі знойдзены амаль цэлая світа і рукавіца XIII ст., а ў раскопе 1978 г. сабраная вялікая калекцыя скуранага абутку.

Світа мела тунікападобны крой, доўгія рукавы. Яе апраналі цераз галаву, у сувязі з чым на грудзях світы быў глыбокі да пояса разрэз, які зашпільваўся на вялікія касяныя гузікі.

Рукавіца, зыходзячы з памераў, 14 x 24 см, была мужчынскай. Яна, як і світа, была спілечаная з тоўстых ваўняных нітак. Пра астатнія дэталі мужчынскага строю можна меркаваць з урыўка берасцяной граматы

Мужчынскі скураны абутак мог быць прадстаўлены ботамі і чаравікамі. Боты мелі вышыню халявы ад 13 да 25 см, часам нават да 29 см і шываліся з дзвюх палавінак або рабіліся з суцэльнага кавалка скуры. Нос бота мог быць акруглы і заостраны. На некаторых экзэмплярах захаваліся фрагменты фарбы зеленавата-жоўтага колеру. Большасць абутку мела даўжыню падэшвы 25–27 см, часам да 28 см.

У Віцебску быў выяўлены скураны пояс канца XIII ст., сабраны з дзвюх

ў поле яго зроку трапіла б глінабітная печ, што месцілася ў бліжнім ад увахода куце. Выкарыстанне кафлі, нават самых ранніх узораў – гаршкападобнай, для аздаблення печы яшчэ не было вядомае. Яна з'явіцца ў Віцебску толькі праз стагоддзе.

Пры святле лучыны або лучынаў, устаўленых у лучнік, можна было разглядзець што-нішто з хатняга начиння.

Кухонны посуд пачатку XIV ст. прадстаўлены ў асноўным глінянымі гаршкі. У гэты час гаршчок мае выразны выступ – рабро – які рабіўся па плечыку посуду. Да рэдкага, калі не сказаць унікальнага, віду кухоннага посуду адносіцца знойдзеная медная патэльня на 4,5 л., што загінула ў пажары 1335 г. Яна доўгі час знаходзілася ва ўжытку. Сведчаннем таму – дзесяць заплатак з лістоў медзі на ёй. Больш шырока карысталіся жалезнымі патэльнямі. Дзве такія сустрэты ў напластаваннях больш ранняга часу.

Сталовы посуд прадстаўлены быў у асноўным вырабамі такарнай вытворчасці. Гэта міскі, чашы, талеркі. Апошнія былі дыяметрам па 30–32 см і формую вельмі нагадвалі сучасныя. У адной з пабудоваў археолагі знайшлі драўляную талерку, на донцы якой, са знешняга боку, быў выразаны сярлярны сімвал – пяцікутная зорка.

Елі драўлянымі лыжкі. Жалезныя двузубыя відэльцы з'явіліся ў Віцебску не раней за XVII ст. Цікава заўважыць, што сярод знаходак Альгердавага часу ёсць лыжкі з глыбокай ло-

пасцю – для ўжывання вадкай стравы, і з мелкай – для сухой стравы.

Ужывалі ежу расліннага паходжання: кашу з проса або грэчкі. Аб ужыванні мяснотнай ежы сведчаць косткі свойскіх і дзікіх жывёлаў, што маюць сляды рассякання сякераю і рэзання нажом – кухонны адкіды.

Гатавалі розныя стравы з рыбы. І гэта зразумела: у праваслаўным календары 190 дзён посных. У напластаваннях канца XIII – пачатку XIV ст. знаходзілі косткі і луску шчупака, судака, ляшча, язя, акуня, сама, жэраха. Мяркуючы па костных рэштках, даўжыня некаторых асобінаў судака была больш за паўметра, а шчупака каля метра.

Як ласунак спажывалі мёд, лясныя арэхі і ягады. Гэтая выснова мае рэальнае археалагічнае пацвярджэнне. Знойдзены кавалачак воску ў днішчы бандарнага посуду для захоўвання меду. Даследчыкі знаходзілі насенне пладоў лясной маліны, лісток чарніцаў, шалупінне лясных арэхаў, костачкі вішань.

Сёння няма нават ускосных дадзеных пра штучнае развядзенне дрэваў вішні ў Віцебску. Таму хутчэй насельніцтва збірала ягады вішні звычайнай або кіслай (*Cenarus vulgaris*), якая ўзнікла ў выніку натуральнай гібрыдызацыі дзікай чарэшні і стэпавай вішні.

Віцебскія прыгажуні

Спадарожнік князя Альгерда мог кінуць позірк на кагосьці з жанчынаў або дзяўчатаў тагачаснага горада. І гэтага б хапіла, каб заўважыць што-нішто з упрыгожанняў. Так, на запясцях у некаторых яшчэ можна было ўбачыць шкляныя бранзалеты. На адным з пальцаў рукі жанчыны мог быць бронзавы пярсцёнак, выраблены з дроту, з невялікім патаўшчэннем пасярэдзіне, на якім зроблена імітацыя кручэння.

Жанчына магла насіць каралі сіняга шкла шарападобнай формы. Адна з такіх пацерак акурат паходзіць са слоя канца XIII – пачатку XIV ст. Мы нават можам

меркаваць, як звалі гэтую жанчыну. У напластаваннях гэтага часу знойдзенае шыфернае праселка з надпісам «МАРННО».

На поясе ў жанчыны ў скураным футарале мог вісець самшытавы грэбень і маленькае люстэрка ў драўлянай аправе, схаванае ў скураны чохольчык круглай формы.

Жанчына магла быць абутая ў чаравікі, упрыгожаныя вышыўкай з каляровых нітак. Але, калі яна належала да заможных гараджанак, яе чаравікі маглі быць аздобленыя складаным арнамантам. Адзін з такіх чаравікаў знойдзены намі ў напластаваннях канца XIII ст.

Шыфернае праселка з надпісам «МАРННО»

Як бавілі вольны час?

Мог звярнуць увагу спадарожнік Альгерда і на тое, як насельнікі Верхняга замка бавяць час. Сярод іншага ім былі вядомыя гульні ў шахматы і шашкі.

Шахматная фігура «рух» або «ладдзя», знойдзеная ў напластаваннях мяжы XIII – XIV стст., была выражаная з косці. Стрыжань фігуры зроблены з дрэва. Такое камбінаванае спалучэнне – косць і дрэва – акрамя як на Верхнім замку Віцебска больш нідзе не сустракаецца сярод шахматных рарытэтаў гэтага часу. Шашка XIII – XIV стст. выражаная з ружовага кварцу. Яна паўсферычнай формы, вышыняй 13 мм і дыяметрам у аснове 26 мм.

Дапоўніць вобраз тагачаснага жыцця маглі і гукі дуды, знойдзенай у напластаванні XIII ст. Памеры межа дуды – 25 x 29 см. Зверху ў яго меліся два соплы шырынёй 4 см і даўжынёй 5 см, а таксама адтуліна дыяметрам 6,5 см, прашытая па акружнасці.

Знаходка рэшткаў дуды была сенсацыяй, бо нідзе акрамя як на Верхнім замку Віцебска больш не сустрачана. А пісьмовыя згадкі пра гэты музычны інструмент на тэрыторыі Усходняй Еўропы вядомы толькі з XV ст.!

Леанід КАЛЯДЗІНСкі,
кандыдат гістарычных навук,
археалаг

(Заканчэнне будзе)

Рэканструкцыя мужчынскага строю XIII ст. паводле А. Брайчэўскай. Скураныя похвы для нажа з раскопак у Віцебску

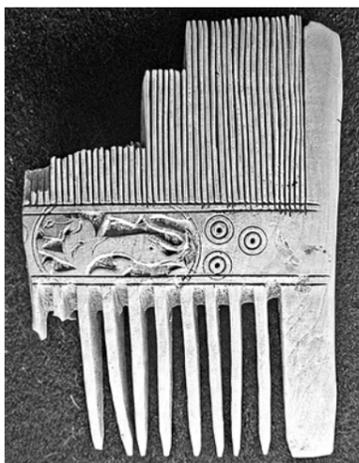
рубяжа XIII – XIV стст., знойдзенай у Віцебску ў 1959 г., дзе ўзгадваюцца «порты».

На галаве магла быць шапка з лямцу, кшталту беларускай магеркі. Шапка падобнага выгляду вядома па раскопках у Брэсце. На Верхнім замку Віцебска адносна часта сустракаліся кавалкі лямцу, з якога маглі вырабляць такія шапкі.

частак. Зашпільваўся ён на буйную металічную спражку. У поясе зроблены адтуліны, да якіх падвешваліся похвы для нажа і гамаец. Апошні мог мець грушападобную форму.

Чым харчаваўся гараджанін?

Калі б хтосьці з спадарожнікаў увайшоў у жытло, то

Самшытавы грэбень з выявай фантастычнага барса. XIII–XIV ст.

Медная патэльня канца XIII ст. з раскопак Верхняга замка Віцебска, 1978 г.

Гэты фразеалагізм паводле свайго паходжан- ня – агульнаславянскі і, магчыма, узнік у агульнаславянскую эпоху. Праўда, даказаць, што той ці іншы выраз бярэ пачатак з праславянскага часу, сёння немажліва, бо не захавалася ніякіх пацвярджэнняў. Тут галоўны крытэрыў – гэта наяўнасць пэўнага фразеалагізма ва ўсіх ці амаль ва ўсіх славянскіх мовах і яго адсутнасць у іншых, неславянскіх мовах. Гэты выраз (з нязначнымі гукавымі адрозненнямі) ёсць у рускай мове (бабье лето), украінскай (бабіне літо), польскай (babe lato), чэшскай, славацкай, славенскай, кашубскай і іншых славянскіх мовах (толькі ў балгарскай мове існуе іншы адпаведнік: сиромашко лято, літаральна ‘беднае, няшчаснае лета’).

гізмаў» (2008, т. 1, с. 646): ‘ранняя восень з яснымі цёплымі днямі’.

Як вядома, каб правесці, ці правільна растлумачанае фразеалагічнае значэнне, трэба карыстацца спосабам накладання на фразеалагізм, ужыты ў сказе, яго тлумачэння. Гэтым спосабам няцяжка вызначыць, што дэфініцыя ‘ранняя восень з яснымі цёплымі днямі’ найбольш прымальна: *Стаяў пагодлівы адвечорак апошняй пары бабінага лета* (І. Дуброўскі); *Дзень стаяў цёплы, со-*

Па сутнасці, фразеалагізм *бабіна лета* менавіта ў гэтым значэнні выступае як адзіная назва для абазначэння пэўнай часовай рэаліі і са стылістычнага гледзішча павінен кваліфікавацца як функцыянальна не замацаваны, набліжаны да міжстылёвых.

Гэты назоўнікавы выраз мае зусім нязначную ацэначнасць і таму можа ўжывацца ва ўсіх склонавых формах: *Стаяла бабіна лета* (М. Капыловіч); *Была часіна бабінага лета* (Э. Валасевіч); *Іван дзівіўся бабінаму лету* (М. Ракітны); *Трэцяе бабіна лета вы адвечны вартуецца сон* (А. Куляшоў); *Перад бабіным летам заўсёды холад бывае* (Л. Калодзежны); *Загадкава ў бабіным леце, нібыта ў каханні* (Д. Бічэль).

У слоўніках славянскіх моваў гэты выраз звычайна падаюць як адназначны (з апісаным вышэй сэнсавым зместам). Ва ўкраінскіх жа слоўніках ён двухзначны, яго другое значэнне – ‘павуцінне, што лягае на пачатку восені’.

У беларускай мове ён чатырохзначны, і гэта паказана ў «Слоўніку фразеалагізмаў». Першае значэнне, як ужо гаварылася, немагчымае, зрашчэнне, а тры іншыя – матываваныя, утвораныя на базе першага і павінны характарызавацца як фразеалагічныя адзінствы. Пералічым гэтыя значэнні і праілюструем іх рэалізацыю ў маўленні дадатковымі прыкладамі.

На аснове першага значэння ў выніку метанімічнага пераносу развілося (як і ва ўкраінскай мове) другое значэнне – ‘срабрыстае павуцінне, што плыве

над зямлёй у дні бабінага лета’: *Толькі што праплыла бабіна лета, абняло сухі прыдарожны быльняк* (І. Шамякін); *Спакойна лунаюць белыя нітачкі бабінага лета, лезуць у вочы, у рот...* (А. Карпюк).

Вынікам метафарычнага пераносу, з актуалізацыяй патэнцыйных семаў (адзінак сэнсу. – Рэд.) (‘нібыта лета вярнулася’), сталі яшчэ два значэнні: ‘астра новабелгійская (расліна, якая цвіце да глыбокай восені)’ (гл. першы і другі прыклады) і ‘час прыліву новых сілаў, творчай энергіі або ўзнікненне кахання ў пажылыя самы’ (трэці прыклад): *Да самых марозаў пад вокнамі цвіце бабіна лета* (К. Чорны); *Толькі паспеў Алесь заўважыць дробныя галоўкі бабінага лета ў агародчыку* (А. Васілевіч); *У жыцці мям – бабіна лета, на душы май – квецень вясны! Мабыць, сэрца такое паэта? Можна, гэта чароўныя сны?* (П. Пруднікаў).

Можна яшчэ дадаць, што ў адрозненне ад першага значэння, якое, як ужо гаварылася, варта лічыць функцыянальна не замацаваным за пэўным стылем, астатнія тры значэнні – размоўныя. Гэты фразеалагізм ва ўсіх чатырох значэннях, ужываючыся ў маўленні, выступае сродкам яго лакалізацыі, ён мае павышаную пазнавальную вартасць, бо колькасць слоў у тлумачальным мінімуме значэнняў большая за лік фразеалагічных кампанентаў.

Іван ЛЕПЕШАЎ,
прафесар,
Гродзенскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Янкі Купалы

ВЫРАЗ «бабіна лета»

У вёсцы Аранчыцы Пружанскага раёна існуе фальклорны калектыў «Бабіна лета»

Ёсць досыць многа этымалагічных версій адносна яго ўзнікнення: метафарычная, астранамічная, сезонная, гаспадарчая і г. д. Адны даследчыкі (напрыклад, М. Шанскі і інш.) лічаць, што гэтая назва склалася на аснове асацыяцый цёплых дзён восені з узростам жанчыны, які папярэднічае сталаму веку і «характарызуецца адносным росквітам». Другія (В. Ужчанка, С. Шаўчук і інш.) звязваюць гэтую назву са шматлікай і разнастайнай працай жанчын, тыповай для часу «бабінага лета». Трэція (скажам, Л. Якшук) тлумачаць паходжанне выразу «праз паралель паўторнага росквіту прыроды з другой маладоцю жанчыны». У маім «Этымалагічным слоўніку фразеалагізмаў» (2004, с. 44) выказваецца меркаванне: «Срабрыстае павуцінне, што ў пэўны перыяд восені плыве і плыве над зямлёй, падобнае на доўгія сівыя валасы старой жанчыны. Гэта падабенства і магло стаць падставай, каб назваць цёплыя (нібы зноў лета вярнулася!) асеннія дні бабіным летам». У слоўніку, аднак, зазначаецца, што ёсць шэраг іншых версій пра ўзнікненне выразу.

Сэнс фразеалагізма *бабіна лета* ў рускіх слоўніках традыцыйна тлумачыцца як ‘ясныя цёплыя дні ранняй восені’. Пры гэтым не звяртаецца ўвага на тое, што прыведзеныя ў слоўніках

ілюстрацыйныя прыклады далёка не заўсёды пацвярджаюць такое тлумачэнне. Вось толькі некаторыя з гэтых прыкладаў: 1) *Наступило «бабье лето»*. Дни стали короче; 2) *Стояли прозрачно-ясные дни бабьего лета*; 3) *Вечер был тихий, кроткий, один из грустных вечеров бабьего лета...* У пяцітомным «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» (т. 3, с. 38) растлумачана інакш: ‘цёплая сонечная пара ранняй восені’. Супаставім тлумачэнне, дадзенае ў «Слоўніку фразеала-

гэты, быў канец бабінага лета (В. Ткачоў); *Пераспе лае бабіна лета адпяваюць манахі-гракі* (Р. Барадулін).

Кароткае лета

Паводле народнага календара, на тэрыторыі Русі даўней пазначаліся два прамежкі «бабінага лета»: маладое і старое. Першае доўжылася ад 28 жніўня да 11 верасня, а другое – з 14 па 24 верасня. Існавалі і прыкметы, звязаныя з імі. Напрыклад, калі «маладое бабіна лета» пагоднае, то на старое будзе непагадзь, а як наадварот, дык восень прыйдзе сухая.

Цікава, што гэты ж перыяд восені розныя народы свету называюць па-свойму. Распавядзем пра некаторыя.

«Бабіным летам» называюць цёплыя восеньскія дзенькі большасць усходніх і заходніх славянаў, а таксама немцы. Цікава, што тлумачальны слоўнік Уладзіміра Даля фіксуе таксама назву «Марфіно лето». Паўднёвыя славяне (у Балгарыі і Македоніі) яго называюць «цыганскім летам»; у Сербіі – «Міхайлавым летам» (серб. Михольско лето), маючы на ўвазе святога Міхаіла; у Харватыі – таксама бабіным летам (харв. Babilje ljeto) і Міхайлавым (харв. Miholjsko ljeto), а таксама «Марцінава лета» (харв. Martinjsko ljeto) у гонар святога Марціна. У карпацкіх славянаў гэты час называецца «бабскія маразы», а чэхі называюць «Сяменна – панна Марыя» і «павуціннае лета».

ў розных народаў

Жыхары нямецкамоўных краінаў кажуць, калі перакладаць літаральна, «лета пажылых жанчынаў» або нават «лета старых бабаў» – «Altweibersommer»; у Галандыі гэты час называюць «пасляецце» (Nazomer); у Італіі – «лета святога Марціна»; у Паўночнай Амерыцы гэта «індзейскае лета» (назва звязаная з пярэстаю афарбоўкаю лістоты, што падобная да адзення індзейцаў; адсюль жа і балгарская назва – з падабенства адзення цыганаў). Цікава, што ў Францыі адвеку гэты час называлі «лета святога Дэні»; але апошнім часам, з-за надзвычайнай папулярнасці песні Джо Дасэна «Été indien» часцей сталі скарыстоўваць даслоўны пераклад на французскую паўночнаамерыканскай назвы. У іспанамоўных краінах скарыстоўваецца тэрмін, што залежыць ад месяца, калі прыходзіць бабіна лета: жнівень/верасень – «лета святога Мігеля», кастрычнік/лістапад – «лета святога Жуана» або «лета святога Жуана Батыста». У партугаламоўных краінах ёсць «лета святога Марціню» або «Вераніку» («лецечка»).

Падрыхтаваў
Лявон ПАЛЬСКИ

Карціна Станіслава Жукоўскага «Бабіна лета»

Кастрычнік

1 – **Брэсцкі акадэмічны тэатр драмы імя Ленінскага камсамола Беларусі**, заслужаны калектыў Рэспублікі Беларусь (Брэст; 1944) – 70 гадоў з часу стварэння.

2 – **Бранштэйн Міхал Яўстафій** (1874 – 1938), бібліятэкар, бібліограф, гісторык культуры, краязнаўца, аўтар працаў па гісторыі культуры, пісьменнасці, бібліятэк Літвы, Польшчы і Беларусі – 140 гадоў з дня нараджэння.

2 – **Незабытоўскі Аляксандр Крыштоф Ян** (1819, Нясвіжскі р-н – 1849), беларускі і польскі пісьменнік, гісторык, філосаф – 195 гадоў з дня нараджэння.

2 – **Чарняўская Тамара Ігнатаўна** (1934), вучоны ў галіне гісторыі архітэктуры, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1990) – 80 гадоў з дня нараджэння.

4 – **Карповіч Міхал Францішак** (1744, мяст. Камянец – 1803), палітычны і царкоўны дзеяч, багаслоў-асветнік – 270 гадоў з дня нараджэння.

4 – **Бешанковічы, гарадскі пасёлак, цэнтр раёна Віцебскай вобласці** – 380 гадоў з часу атрымання граматы на магдэбургскае права (1634).

4 – **Бялынічы, гарадскі пасёлак, цэнтр раёна Магілёўскай вобласці** – 380 гадоў з часу атрымання граматы на магдэбургскае права (1634).

4 – **Талачын, горад, цэнтр раёна Віцебскай вобласці** – 380 гадоў з часу атрымання граматы на магдэбургскае права (1634).

4 – **Ясінскі Антон Мікітавіч** (1864 – 1933), вучоны-гісторык, акадэмік НАН Беларусі, член Чэшскай АН – 150 гадоў з дня нараджэння.

5 – **Сокал Майсей (Міхал) Барысавіч** (1904 – 1975), акцёр, заслужаны артыст Беларусі – 110 гадоў з дня нараджэння.

7 – **Музей-сядзіба Дзедзі Талаша** (Петрыкаўскі р-н; 1989) – 25 гадоў з часу адкрыцця для наведнікаў.

7 – **Рубанаў Сяргей Фёдаравіч** (1914, Дубровенскі р-н – 1987), вучоны-педагог, заслужаны настаўнік Беларусі, Герой Сацыялістычнай Працы (1968) – 100 гадоў з дня нараджэння.

7 – **Станіславава Галіна Іванаўна** (1934, Гомель), дзеяч самадзейнага мастацтва, хормайстар, заслужаны работнік культуры Беларусі – 80 гадоў з дня нараджэння.

7 – **Ткачэнка Уладзімір Пятровіч** (1939), акцёр, заслужаны артыст Беларусі – 75 гадоў з дня нараджэння.

9 – **Казека Іван Іванавіч** (1914, Лоеў – 1991), вучоны ў галіне гісторыі і філасофіі, заслужаны работнік вышэйшай школы Беларусі – 100 гадоў з дня нараджэння.

Творчасць нашых чытачоў

Мелодыя

Начэе ці, можа, світае,
У тлуме жыцця ці ў цішы –
Пылок залаты аблятае
З параненых крылаў душы.

Давярай, ды правярай

Як вядома, служба Міністэрства па надзвычайных сітуацыях Рэспублікі Беларусь мае на мэце не толькі ліквідаваць надзвычайныя выпадкі, але і прадухіліць іх. Таму напрыканцы жніўня і ў пачатку верасня работнікі ЦРАНС правялі планавыя праверкі будынкаў і памяшканняў асобных арганізацыяў Цэнтральнага раёна г. Мінска.

Найбольш частыя парушэнні, што былі выяўленыя, – гэта складзіраванне мэблі і будаўнічага смецця пад лесвічнымі маршамі, абмежаваны доступ да пажарных кранаў унутранага супрацьпажарнага водаправода, выкарыстанне памяшканняў не па прызначэнні і інш. Не ўсе работнікі разумеюць, што правілы пажарнай бяспекі неабходна выконваць, і не заўсёды за гэтым строга сочыць кіраўніцтва. Але лішне казаць, што толькі адказныя і сур'ёзныя кіраўнікі з уважлівасцю ставяцца да пытанняў бяспекі сваіх падначаленых.

Дзяніс ПРОЦЬКА,
начальнік ЦРАНС
г. Мінска

Шукаючы шчасця прыкметы,
Ці ўспомнім, спазнайшы
міласць:
Няма справядлівасці ў свеце,
А толькі мелодыя ёсць.

Як жэмчуг сярод акіяна,
Зямля сніць нябёсаў імшу.

Ды толькі дарэмна падманам
Сваю суцяшаем душу.
Адно што па-за атмасферай,
Дзе зорак шляхі праляглі,
Зліецца гармонія сферы
З мелодыяй грэшнай

Зямлі.

Таццяна ШПАРТАВА

Пераклад з рускай мовы
Міколы ШАБОВІЧА

... / толькі мелодыя ёсць...

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

НАРОДНАЕ ДОЙЛІДСТВА – галіна архітэктуры і будаўніцтва, што развіваецца пад пераважным уплывам народных будаўнічых традыцыяў у пэўную эпоху. Налічыць да народнай матэрыяльнай і мастацкай культуры. Вылучаецца арганічным зліццём эстэтычнай і ўтылітарнай функцыяў. У адрозненне ад прафесійных тварэнняў пэўных майстроў, тварэнні народнага дойлідства часцей за ўсё не маюць выразнай асабістай адзнакі ўнікальнасці. Гэта тлумачыцца тым, што выпрацоўка

пэўных прыёмаў і формаў ішла павольна ў выніку адбору найлепшага і жыццяздольнага з масавай шматвяковай практыкі ўсяго народа. Таму народнае дойлідства часцей за ўсё безыменнае, асоба майстра не мела вырашальнага значэння, творчасць вызначалі рэгіянальныя прыёмы або традыцыі цэлых аб'яднанняў і архітэктурна-мастацкіх школаў. На ўсіх этапах развіцця грамадства народнае дойлідства найбольш ярка характарызуе нацыянальныя традыцыі таго ці іншага народа ў вытворчым, грамадскім і культурным жыцці.

Узнікла ў родавым грамадстве на яго адносна познім этапе развіцця, калі ў будаўніцтве з'явіліся эстэтычныя якасці. У класавым грамадстве з народнага дойлідства вылучылася прафесійнае, якое абслугоўвала інтарэсы пануючых класаў; народнае ж дойлідства абслугоўвала народныя масы. Аднак народныя дойліды шырока прыцягваліся і да манументальнага будаўніцтва (замкі, палацы, грамадскія і культурныя збудаванні). У выніку гэтага народнае дойлідства зрабіла вялікі ўплыў на развіццё прафесійнай манументальнай архітэктуры. З іншага боку, прафесійная архітэктура рабіла моцны ўплыў на народную, дзе формы апошняй перапрацоўваліся адпаведна мясцовым традыцыям.

На землях Беларусі ў эпохі феадалізму і капіталізму народнае дойлідства ахоплівала будаўніцтва сялянцаў, рамеснікаў, шляхты, дробнай буржуазіі ў вёсках, мястэчках і гарадах. Найбольш шырока выкарыстоўвалася дрэва, у гарадах, мястэчках і фальварках будавалі таксама з каменю, цэглы, у тэхніцы «прускага муру». Планіроўку і архітэктуру сялянскіх сядзібаў вызначалі канкрэтныя планіровачныя тыпы вёсак лінейнай, або радкавай, і бессістэмнай (хаатычнай) планіровак. Таму ў розных рэгіёнах пераважалі вяночны або пагонны тыпы сядзібы. Іх сінтэзаванымі формамі былі двары двухрадковыя пагонам, П-ці Г-падобныя. У XIX – пач. XX стст. з'явіліся двары з нязвязанымі пабудовамі.

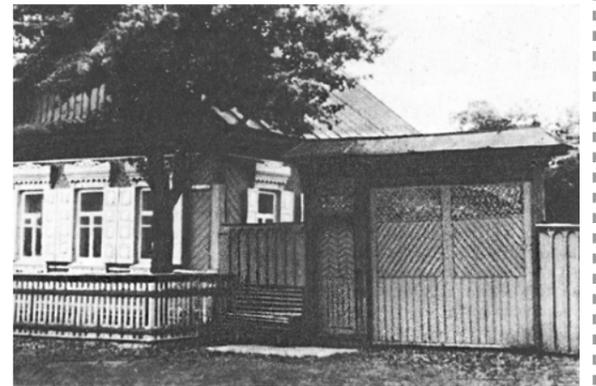
Асноўная тэхніка народнага дойлідства – зрубная. Зрубы звычайна ставілі з акоранага або ачэсанага, апілаванага бярвення; вуглы засякаліся з «астаткам» – «у прасты замок» з адной або 2 чашкамі. Тэхніка рубкі вуглоў без «астатку» (без выступаў бярвёнаў) – «у чысты (гладкі) вугал» – здаўна вядомая ў гарадах, мястэчках, фальварках, у сялянскім жыллі шырока бытуе з пач. XX ст. Асноўная аб'ёмна-прасторавая адзінка – праваугольны зруб-кляц, параметры якога вызначаліся даўжынёю бярвёнаў (4 – 9 м); найбольш пашыраныя прапорцыі зруба ў плане 1:1 – 1:1,3. Вышыня зруба вы-

значалася яго выкарыстаннем. У жыллі вышыня дасягала 2,5 м, у інш. збудаваннях была большай ці меншай. Найбольш архаічныя канструкцыі страхі – на стаяках і закотам (г.зн., бярвёны тарцовых сценаў вышэй ачэпу, верхняя вянца зруба, паступова ўкарочваліся, шчыт набываў выгляд ступеньчатага трохвугольніка). Страха на кроквах у вясковым будаўніцтве пашыраная з XIX ст., у гарадскім і сядзібным будаўніцтве вядомая значна раней. Формы стрэх разнастайныя: 2-схільныя (найбольш пашыраныя), 3- і 4-схільныя, шагровыя, паўвальмавыя (з залобкамі або прычолкамі). Найбольш пашыраныя матэрыялы пакрыцця – салом, чарот, кара, драпіца, гонта; вядомыя таксама цясніцы (часаныя дошкі, аполкі), чарапіца, бляха.

(Заканчэнне артыкула ў наступным нумары)

Хата ў вёсцы Вязань
Дзяржынскага раёна

Жылы дом у горадзе Ветка